

EEVA-LIISA BASTMAN

Metsästä kotiin: romantiikan lapsuuskäsityksiä ”Lapsi”-runossa

Lapsuuden kuvaus kuuluu romantiikan runouden aluevaltauksiin. 1800-luvusta on Ellen Keytä mukailleen puhuttu lapsuuden vuosisatana ja lapsuudesta romantiikan aikakauden suurena löytönä. Romantiikan aikana lapsuus alettiin ymmärtää erillisenä ja ihmisen kehityksen kannalta merkittävänä ajanjaksona. Samaan aikaan kun kirjallisuutta ryhdyttiin kirjoittamaan yhä enemmän lapsilukijoille, lapsihahmot alkoivat kansoittaa myös aikuisille suunnattua kirjallisuutta.

Aleksis Kivellä on useita runoja, joissa lapsi esiintyy päähenkilönä. Näihin lukeutuu runo nimeltä ”Lapsi”, joka kuvaa yksinään kulkevaa lasta ja tämän paluuta kotiin äidin luo. Runo on julkaistu *Kirjallisessa Kuukauslehdessä* syyskuussa 1866 (Kivi 1866b: 203–205). Aihe on nähtävästi ollut Kivelle läheinen, sillä hän käsittelee lapsen paluuta äidin luo useamminkin runoissa. ”Lapsi”-runosta tunnetaan myös toisinto, ”Pieni matkamies”, joka julkaistiin vuonna 1878 (Kivi 1878). Molemmissa runoissa esiintyy yksinään kulkeva lapsi, joka yön tullen nukahtaa kuusen alle ja aamulla jatkaa taivallustaan kohden kotia. Kotiin saapuessaan lapsi nukahtaa äidin syliin tämän laulaessa lapselleen. Runon aihe herättää kysymyksiä. Miksi lapsi on liikkeellä yksin ja mistä hän on tulossa? Yksinäisen lapsivaeltajan outoutta on kommentoinut myös Lauri Viljanen, joka teoksessaan *Aleksis Kiven runomaailma* pohtii mahdollisia vastauksia runon asettamaan tulkinnalliseen haasteeseen (Viljanen 1953: 54–55).

Tässä artikkelissa tulkitsen runon kuvausta lapsen vaelluksesta ja kotiinpaluusta leikkinä. Leikki on kuvitteellista toimintaa, joka tapahtuu samanaikaisesti sekä todellisuudessa että leikkijän mielikuvituksessa. Kiven runojen lapsuuskuvausten on katsottu kertovan runoilijan omista lapsuuskokemuksista, mutta ne on myös yhdistetty romantiikkaan. E. A. Saarimaa katsoo Kiven romantikkojen tapaan arvostaneen lapsuutta ”mielikuvituksen, unelmien ja epämääräisten tunnelmien” kulta-aikana (Saarimaa 1951: 49–50). Leikki toimiikin ”Lapsi”-runossa mielikuvituksen ja vapaan luovuuden ilmentäjänä.

Kiinnitän runossa huomiota runon rakenteeseen ja kerrontaan sekä runon keskiössä olevaan lapsihahmoon. Esittelen aluksi tarkemmin runon sisältöä ja rakennetta, minkä jälkeen tarkastelen runoa leikin kehityksessä käyttäen vertailukohtana muita Kiven tuotannossa esiintyviä leikin kuvauksia. Lopuksi kartoitan runon yhteyksiä romantiikan lapsuuskäsityksiin ja kysyn, miten runon lapsikuvaus niveltyy osaksi Kiven runojen romantiikan poetiikkaa. Luennassani romantiikan konteksti tarjoaa uudenlaisia tulkintoja ”Lapsi”-runoon samalla, kun runo avaa uusia näkökulmia Kiven romantiikkaan.

Runon sisältö ja rakenne

Runon kolmessa ensimmäisessä säkeistössä kuvataan lapsen kulkemista metsän halki.

1. Kaukokotihinsa kulkee	+o +o +o +o
Pitkin tietä pieni laps’,	+o +o +o +
Ja lähestyvi ehtoo tyyni,	o +o +o +o +o
Lempeesti loistavat korkuuden tähdet.	+oo +oo +oo +o
2. Nukkuvi hän väsyneenä	+o +o +o +o
Pimeen kuusen kohinaan,	+o +o +o +
Ja sinikorkeuden tähti	o +o +o +o +o
On hänen vartians hämäräss’ yösen.	+oo +oo +oo +o
3. Koska aamu hymyilevi,	+o +o +o +o
Tielle lähtee lapsi taas,	+o +o +o +
Ja kotomäki viimein siintää,	o +o +o +o +
Siintää sen riippuva-oksaset koivut.	+oo +oo +oo +o

Runon maailma on valoisa ja idyllinen, mikä ilmenee esimerkiksi luontoa elollistavissa kielikuvissa: tähtien loistamista luonnehditaan lempeäksi ja aamu hymyilee pienelle vaeltajalle. Kuusi tarjoaa lapselle suojaosan nukku-
mapaikan ja tähti vartioi hänen untaan.

Romantiikan runous kuvaa usein ”Lapsi”-runon päähenkilön kaltaisia yksin luonnossa liikkuvia lapsia. Romantiikka vaali ajatusta siitä, että lapsella on erityinen yhteys luontoon ja ei-inhimillisiin eläviin olentoihin, ja että luonto on lapselle sovelias kasvupaikka. (Plotz 2001: 5–15.) Runossa luonto elollistetaan hyväntahtoiseksi suojelijaksi, lapsen liittolaiseksi. Vaikka lapsi on yksin, hän ei koe tilannetta pelottavana.

Metsässä kulkevalla lapsella ei ole nimeä eikä sukupuolta. Runon toisinnossa otsikko, ”Pieni matkamies”, paljastaa, että kyse on poikalap-
sesta, mutta runon varhaisemmassa versiossa hän on pelkkä ”Lapsi” vailla persoonallisia ominaisuuksia.

Säkeistorakenteeltaan runo koostuu kymmenestä nelisäkeisestä säkeistöstä, jonka kaikki säkeet ovat keskenään erilaisia. Ensimmäinen säe on mitan laskuasemaan päättyvä nelinousuinen trokeesäe, toinen on mitan nousuasemaan päättyvä nelinousuinen trokeesäe, kolmas mitan laskuun päättyvä nelinousuinen jambisäe. Neljäs säe on laskuun päättyvä nelinousuinen daktyylisäe, ”daktyylinen loppuhelähdys”, jota Kivi käyttää myös muunlaisten säkeistöjen loppusäkeinä (Viljanen 1953: 55). Lyhyt nelisäkeinen säkeistö sisältää siis rytmisesti monentyyppisiä ja keskenään erilaisia säkeitä (vrt. Lotman 2016: 58). Rytmisen vaihtelu luo eloisan ja liikkuvan vaikutelman. Edellä kuvattu säkeistorakenne ja runomitta toistuvat muutoksitta läpi koko kymmensäkeistöisen runon.

Kolmannen säkeistön loppu johdattaa runossa seuraavaan osioon. Ensin lapsi näkee kaukana siintävän kodin, ja sitten runossa siirrytään ulkotilasta sisätilaan eli metsästä kotitupaan. Kuusi edustaa runossa metsää ja koivu yhdistyy kotitaloon. Kotona lasta odottavat lämmin uuni ja leipova äiti, joka ottaa lapsen syliinsä. Seuraan liittyy myös kolmas perheenjäsen, lapsen sisar.

4. Niin hän ehtii kototuvan:
Äiti leipoo pöydän päässä
Ja kultakirkas uuni leimuu,
Heleesti aurinko akkunasta paistaa.

5. Paistehessa aurinkoisen
Kehto seisoo laattialla,
Ja lapsi helmassa kehtoon istuu
Äiti ja aukasee povensa aarteet.

6. Koivistosta Kotomäen
Sisär tulee vihdastost'
Ja tuomisia Metsolasta
Lapselle äitins' rinnoille hän kantaa.

Runossa on selkeä jako sisä- ja ulkotilan tapahtumiin, ja kuten myöhemmin esitän, tämä jako on myös tulkinnallisesti merkityksellinen. Ulkotila ja sisätila kuitenkin myös limittyvät. Näin tapahtuu esimerkiksi kuudennessä säkeistössä, jossa sisar tuo vihdan lehtiä sisälle tupaan. Runon toisessa säkeistössä lapsi nukahtaa kuunnellen kuusen huminaa, ja seitsemännessä säkeistössä vihdan lehtien ja leipomusten tuoksu saattelee lapsen uneen.

7. Hajahtaessa vihdan lehden,
Kulta-uunin leimuessa
Ja paistehessa aurinkoisen
Lapsi on nukkunut äitinsä helmaan

8. Ihanasti äitin kasvot
Päivän hohteessa kimmeltää;
Hän laulelevi, kuinka lapsi
Kulkevi unissaan taivahan maahan;

9. Kuinka kuusen kohinassa
Makeesti hän uneksuu,
Ja korkeuden tähti tyyni
On hänen vartians hämärässä yösen;

10. Kuinka viimein kuumottavi
Kototalo kaukanen;
Ja on siellä lehtimajan juhla,
Wuorilla valkeat leimuen loistaa.

Runo loppuu siihen, kun äiti laulaa lapsensa uneksivan matkasta taivaan maahan. Matkallaan lapsi nukkuu kuusen alla tähden loistaessa taivaalla. Taivaan maa yhdistyy runon lopussa kotitaloon, jossa vietetään juhlaa.

Lapselleen laulava äiti kuuluu romantiikan ikonisimpiin kuviin (Wierda Rowland 2012: 165–166). Aihe toistuu myös Kivellä. Laulava äiti ja äidin laulun aihe, tuonpuoleiseen saapuva lapsi, liittyvät ”Lapsi”-runon ennen kaikkea ”Sydämeni lauluun”. Toisinnossa ”Pieni matkamies” laulu toimii äidin ja lapsen välisen yhteyden ilmentäjänä. Toisinnossa lapsi kuulee unessaan äitinsä laulavan nukkuessaan kuusen alla. Laulu toistuu runon lopussa lapsen nukahdettua äitinsä syliin. (Kivi 1878).

”Taivahan maa” kulkemisen kohteena sekä Raamatussa mainittu juutalainen juhlapyhä lehtimajanjuhla asettavat kulkemisen ja kotiinpaluun kristilliseen kehyykseen. Kotiinpaluun teema liittyy kristillisiin ikuisuus-käsityksiin ja käsityksiin tuonpuoleisesta. Matka ja juhla ovat vakiintunutta

kristillistä kuvastoa, joiden kautta kuolemaa ja taivasta on kirkon perinteessä kuvattu. Runossa useaan otteeseen eri käsittein ilmaistu kodin kaukaisuus on myös kristillisesti väritynyttä ja ilmaisee ajatusta taivaasta kristityn todellisena, kaukana olevana kotina, josta haaveillaan ja jonne kaivataan. ”Lapsi”-runon lapsihahmo on siis paitsi kotiin saapuva vaeltaja myös osa äidin uskonnollista haavetta, jossa kuvitellaan lapsen saapuminen viimeiseen kotiin”, toteaa Reeta Holopainen (2018: 194).

Vakiintuneet vertauskuvat sekä runon yksilöimätön ja yleistasoinen kuvaustapa yhdessä aiheen epärealistisuuden kanssa antavat aihetta pohtia kuvaannollista, kristillisestä ajatusmaailmasta ammentavaa tulkintaa. Uskonnollinen tematiikka tuntuu runossa kuitenkin olevan etupäässä käsitteiden ja motiivien mukanaan tuomaa ja tulkinnallisesti merkitykseltään toissijaista. Uskonnollisia viitekehyksiä kohosteisempaa on runon lopussa esiintyvä toisteisuus ja tapa, jolla lapsen vaellus ja äidin laulu kytketään yhteen.

Leikkien kotiin

”Lapsi”-runon viimeiset säkeistöt toistavat kokonaisuudessaan kolmen ensimmäisen säkeistön tapahtumat, eli kulkemisen kotia kohti, nukkumisen kuusen alla ja kodin näkemisen kaukaa. Alla rinnakkain runon ensimmäiset ja viimeistä edeltävät säkeistöt:

1. Kaukokotihinsa kulkee Pitkin tietä pieni laps’, Ja lähestyvi ehtoo tyyni, Lempeesti loistavat korkuuden tähdet.	8. Ihanasti äitin kasvot Päivän hohteess’ kimmeltä’ Hän laulelevi, kuinka lapsi Kulkevi unissaan taivahan maahan;
2. Nukkuvi hän väsyneenä Pimeen kuusen kohinaan, Ja sinikorkeuden tähti On hänen vartians hämäräss’ yösen.	9. Kuinka kuusen kohinassa Makeesti hän uneksuu Ja korkeuden tähti tyyni On hänen vartians hämäräss’ yösen.

Alku ja loppu eroavat toisistaan siinä, että runon lopussa kuvattu lapsen kotimatka esitetään osana äidin laulua ja se tapahtuu lapsen unessa. Lisäksi kristillinen tulkintakehys puuttuu kokonaan runon alusta. Kerronnan kannalta tämän voi ymmärtää siten, että runon alun kuvausta kotimatkasta ja nukkumisesta kuusen kohinassa leimaa lapsen kokemusmaailma, kun taas lopun kuvauksessa kuullaan kertojanäänäen lisäksi äidin ääntä.

Lapsen kotiinpaluu antaa äidille aihetta laulaa lapsesta, joka näkee unta saapumisesta taivaaseen. Näin ajateltuna runon loppu heijastaisi runon alkua. Asia voidaan kuitenkin nähdä myös toisinpäin eli niin, että alun tapahtumat myötäilevät lopussa kuullun – ja lapselle entuudestaan tutun – laulun sisältöä. Näin ymmärrettynä lapsi toiminnallaan toistaa laulussa kuulemaansa. Vaeltaminen kotiin ja nukkuminen kuusen alla on lapsen kuvitelmaa tai leikkiä, ja siksi niiden kuvausta värittää lapsen mielikuvitus.

Mielikuvituksella on keskeinen rooli sekä leikissä että kaikessa luovassa toiminnassa. Leikissä mielikuvitus tuottaa todellisuuteen perustuvia kuvitelmia, jotka voivat sisältää todellisuudelle vieraita elementtejä. Klassikkoteoksessa *Leikkivä ihminen* (1938) Johan Huizinga tarkastelee

länsimaisen kulttuurin leikinomaisia piirteitä ja niiden keskeistä merkitystä yhteiskunnassa. Huizingan mukaan leikki on ennen kaikkea vapaata toimintaa, joka eroaa arkielämästä. Leikissä voi olla myös esteettisiä piirteitä. Lisäksi sille on ominaista toisto, kertautuvuus ja järjestyksen muuttaminen. Leikkiin kuuluu myös jännitys, joka runossa ilmenee lapsen yksin olemisena ja metsässä kulkemisena. (Huizinga 1947: 16–21.)

Lapsen vaelluksen tulkitseminen leikiksi ratkaisee ongelman, jota Lauri Viljanen ihmettelee kirjassaan *Aleksis Kiven runomaailma*: miksi yöt ulkona yksin kulkeva lapsi muuttuu yhtäkkiä kotiin tullessaan pieneksi imeväiseksi? Runossa mikään ei viittaa siihen, että lapsihahmo muuttuisi runon edetessä. Sen sijaan voidaan ajatella, että runon lapsi on kyllin iso tutkiakseen omatoimisesti maailmaa ympärillään ja kyetäkseen mielikuvitusleikkeihin, muttei kuitenkaan liian iso imetettäväksi. Myös Viljanen viittaa sivumennen tällaisen tulkinnan mahdollisuuteen ja siihen, että pitkä matka ”kaukokotiin” on lapsen mielikuvituksen tuotetta (Viljanen 1953: 54–55.)

”Lapsi”-runossa siirtymät ulko- ja sisätilojen välillä sekä runon kerronta tukevat ajatusta kotimatkasta laulun sisältöä toistavana leikkinä. Kuten useimmissa Kiven runoissa, myös ”Lapsessa” on ulkopuolinen kertoja (vrt. Haapala 2016: 123). Runon kerronnassa voidaan erottaa kaksi tasoa, havainnoija eli fokalisoija sekä havainnoija välittävä kertoja. Runon alussa lapsi toimii fokalisoijana: hän näkee tähdet ja kuulee kuusen kohinan sekä mieltää näkemänsä ja kuulemansa ystävälliseksi ja lempeäksi. Luonnon elollistamista on pidetty erityisesti lapsille ominaisena tapana hakeutua vuorovaikutukseen ympäristönsä kanssa. Kertoja kielellistää lapsen havainnot ja kokemukset. Runon lopussa, lapsen nukahdettua äidin syliin, fokalisoijana toimii kertoja. Kertovasta luonteestaan huolimatta runoa hallitsevat hetkelliset tunnelmat ja aistihavainnot. Yhtenäisen tapahtumaketjun sijaan runo tallentaa yksittäisiä näkö- ja kuulokuvia, kuten auringonläikän lattialla, uunin lämmön ja äidin laulun.

Leikille on oma aikansa ja paikkansa. Runossa ulkotila eli metsä näyttäytyy vapauden, leikin ja mielikuvituksen tilana, liikkeen ja seikkailun paikkana. Sitä ilmentävänä motiivina toimii kuusi. Sisätila eli tupa taas on perheen, yhdessäolon ja levon tila. Koti assosioituu runossa koivuihin. Myös runon kerronta seuraa tilallisia siirtymiä: runon alku on lapsen fokalisoimaa, runon loppu taas kertojan näkökulmasta käsin kuvattua.

Leikkiä voi ajatella vaihtoehtoisena todellisuutena. Se voi perustua todellisuuteen mutta ei rajaudu siihen, mikä tosielämässä on mahdollista tai todennäköistä. Mielikuvitusmaailman ja todellisuuden raja on leikissä usein liukuva. Huizinga toteaa, että leikin ja toden vastakohta ei leikkijälle näyttäydy ehdottomana, vaan ”leikki muuttuu todeksi ja tosi leikiksi” (Huizinga 1947: 18). Runossa äidin laulun ja lapsen kotimatkan yhtäläisyydet voivat kuvastaa leikin ja toden yhteensulautumista, jossa todellisuus ruokkii mielikuvitusleikkiä ja mielikuvitus värittää tosimaailman tapahtumia.

Leikkiin liittyvä toiminta ei välttämättä eroa arjen toiminnasta, vaan teoista tulee leikkiä tietynlaisen suhtautumisen ja tietyn mielentilan kautta (vrt. Kalliala 1999: 36–37). Yksin ulkona nukkuminen kuuluu pikemminkin mielikuvitusleikkiin kuin tosielämään, mutta lapsen käperty-

minen kuusen juuren tai kävely kotia kohti voi tapahtua joko ”oikeasti” ilman leikkiin kuuluvaa asennoitumista tai osana leikkiä. Leikin kontekstissa tehtyinä ne liittyvät leikin kuvitteelliseen juoneen ja niillä on toinen, arjen toiminnasta poikkeava merkitys. Runon alussa esiintyvät elollistavat kielikuvat kertovat lapsen havainnoinnista ja siitä, mikä merkitys kuusella, tähdillä ja kotiin vievällä tiellä on leikin maailmassa.

”Lapsi”-runossa esiintyy myös toinen romantiikan runouden kannalta keskeinen kuvittelun muoto, uni. Uni toistuu runossa kolmasti: lapsi nukkuu yön kuusen katveessa (säk. 2), nukahtaa kotiin päästyään äidin syliin (säk. 7) ja äidin laulussa lapsen kotimatka sekä metsässä nukkuminen esitetään unena (säk. 8–9). Unet yhdistyvät Kiven tuotannossa usein mielikuvitukseen, ja niiden kautta voidaan tarkastella todellisuuden ja kuvittelun välistä suhdetta sekä toden ja epätoden raja-alueita. Uni edustaa leikin kaltaista vaihtoehtoista todellisuutta. Se voi rinnastua todellisuuteen ja tuoda siihen lisää ulottuvuuksia. (Katajamäki 2018: 67–70.)

Voisiko lapsen vaellusta metsässä tarkastella myös unena? Leikki ja unen näkeminen ovat tapahtumina hyvin erilaisia, vaikka molemmat liittyvät fantasiaan ja mielikuvitukseen. Uni hallitsee unen näkijää, mutta leikkijä hallitsee leikkiä. Unennäkö tapahtuu nukkujan tahtomatta, kun taas leikissä hakeudutaan tarkoituksella pois arkitodellisuudesta vaihtoehtoiseen todellisuuteen kuvittelun ja toiminnan kautta. ”Lapsi”-runon tapahtumat yhdistyvät nähdäkseni luontevammin leikkiin kuin uneen, koska lapsi on kerrottuja tapahtumia hallitseva toimija, ei unennäköille altistuva hahmo.

Ihannoidut ja yksinäiset: lapset romantiikassa ja Kiven tuotannossa

Kiven lapsiaiheisissa runoissa kuvataan usein äidin ja lapsen välistä suhdetta. Merkille pantavaa on, että äidin ja lapsen suhteen kuvaukseen liittyy aina ero. Eron aiheuttaja voi olla lapsen eksyminen, kuten ”Kaunisummella”-runossa tai *Karkureitten* (1866) ”Hannan laulussa”. Kiven eksyneistä lapsihahmoista poiketen ”Lapsi”-runon päähenkilö liikkuu tutussa ympäristössä ja tietää olevansa matkalla kotiin. Ero ei tässä runossa aiheuta äidille eikä lapselle huolta tai surua. Äidin ja lapsen välisen eron voi aiheuttaa myös kuolema, jolloin ero on läsnä joko kuvitelmana, toteutumattomana mutta mahdollisena tulevaisuusnäköinä, kuten ”Sydämeni laulussa”, tai elettyinä todellisuutena, kuten nälkävuosien koettelemuksia kuvaavassa runossa ”Äiti ja lapsi”. (Holopainen 2018: 189–194.)

Kanervalassa julkaistu ”Äiti ja lapsi” muodostaa hieman aiemmin julkaistun ”Lapsi”-runon tummasävyisen vastaparin. Molemmissa runoissa kuvataan lasta metsässä sekä lapsen ja äidin suhdetta, mutta tyyllisesti ne edustavat kahta ääripäätä. Toinen runo käsittelee kotoa pois lähtevää lasta, toinen kotiin palaavaa lasta. Toinen on syvästi traaginen, toinen idyllinen. Toisessa kuvataan talvea, toisessa kesää.

”Äiti ja lapsi” -runossa nälkään nääntyvä äiti joutuu lähettämään pienen lapsensa kerjuulle. Äidin ja lapsen välinen yhteys rikkoutuu ja he palaavat yhteen vasta tuonpuoleisessa. (Kivi 1866a: 27–31.) Aiheiden ja motiivien tasolla näillä runoilla on paljon yhteistä. Tulisija, joka ”Lapsi”

-runossa hehkuu ”kultakirkkaana”, ei ”Äidissä ja lapsessa” tarjoa lämpöä eikä ruokaa. Siinä missä luontoon ei ”Lapsi”-runossa liity mitään uhkaavaa tai pelottavaa, ”Äidissä ja lapsessa” yksin yöhön lähetetty lapsi nukahtaa kinokseen ja kuolee pakkaseen lumimyrskyn riehuessa ja susien ulvoessa. Outi Oja luonnehtii runossa kuvattua talviluontoa liminaaliseksi maailmaksi, josta välittyy ”konkreettinen kuoleman läheisyys” (Oja 2016: 250).

”Lapsi”-runon lukeminen rinnan ”Äiti ja lapsi”-runon kanssa tuo ilmi runon idealisoidun ja sadunomaisen luonteen. ”Lapsi”-runoon ei sisälly opettavaisia piirteitä ja kuvaus on irrallaan arjen realiteeteista. Runon lapsi ei esimerkiksi pelkää eikä kärsi nälästä, kylmästä tai yksinäisyydestä. Tapahtumien ajallinen kaari on viitteellinen ja etenee illasta aamuun ja yhdestä unijaksosta toiseen. Tapahtumapaikkoja ja henkilöitä ei yksilöidä.

Runon keskushahmoa, lasta, kuvataan runossa sekä yksinään metsässä että kotona yhdessä äidin ja sisaren kanssa. Runon alussa hän on vapaana kulkeva lapsi, jonka elinpiiri vaikuttaa rajattomalta. Lapsen suhdetta niin metsään kuin kotiin leimaa luottamus ja hallinta. Lapsi on keskipiste, jota muut varjelevat ja palvelevat. Kaikki runon maailmassa on ikään kuin olemassa lasta varten tarjoten hänelle suojaa, lepoa ja ravintoa.

Runon lapsihahmossa voidaankin nähdä vaikutteita romantiikan lapsuuskäsityksistä. Romantiikan aikakaudella lapsen erilaisuus aikuisen nähden alettiin ymmärtää positiivisessa valossa, ja viattomuudesta tuli merkittävin lapsuutta määrittävä käsite. Lapsi miellettiin osaksi turmeltumatonta luontoa: hän oli kulttuurin ja yhteiskunnan vaikutuksen ulottumattomissa, vapaa yhteiskunnallisista velvollisuuksista ja rooleista. (Plotz 2001: 5–6, 38–39; Ahlbeck et al. 2018: 1–9.) Romantiikan aikana yleistyneillä ajatuksilla lapsuuden erityisyydestä oli juurensa varhaisemmassa ajattelussa, kuten Rousseauin kasvatuksellisissa ihanteissa. Kuitenkin jo romantiikan itseymmärrykseen kuului käsitys siitä, että romantiikka löysi modernin lapsuuden. Erona aiempaan oli etenkin se, että lapsuus-aika alettiin nähdä aikuiselämän kannalta merkityksellisenä ja ihmisen myöhempiin vaiheisiin vaikuttavana kehityskautena. (Cunningham 2014: 39–40; Richardson 1999: 24–26; Shuttleworth 2010: 5–10.)

Tavallisimpia romantiikan runouden lapsihahmoja ovat ”Lapsi”-runon päähenkilön kaltaiset yksinäiset lapset. Yksinäisyys näyttäytyy kuitenkin romantiikan runoudessa myönteisenä seikkana. Yksinolo ruokkii lapsen mielikuvitusta ja antaa tilaa kehittää sellaisia kognitiivisia kykyjä, joita romantikot arvostivat. Romantiikan lapsuuskuvauksissa lapsen tapaa hahmottaa maailmaa luonnehtivat tavallisesti idealismi, intuitiivisuus ja animismi, kaiken ympäröivän käsittäminen elollisena. Koska lapsi on pikemminkin luonnonolento kuin kulttuuriolento, hänellä on kykyjä, joita kasvatusta ei voi tuottaa: arkaista viisautta, idealismia sekä luovuutta. (Plotz 2001: 15–27.) Kuten todettu, Kiven lapsiaiheisissa runoissa lapsen yksinäisyys on tavallisesti seurausta äidin ja lapsen välisestä erosta ja se esitetään harvoin yksiselitteisesti hyvänä ja turvallisena yksinäisyytenä kuten ”Lapsi”-runossa.

Lapsuus saa romantiikan kirjallisuudessa vertauskuvallisia ulottuvuuksia. Se on paitsi elämänvaihe, myös olotila, jossa ihminen on eniten oma itsensä. Lapsuus näyttäytyy romantikoille kulta-aikana, paratiisinomaisena tilana. (Byrnes 1995: 16.) Koska lapsuuden tila ei jatku ikuisesti,

aiheena se kytkeytyy aina myös ajallisuuteen, menetykseen ja kuolemaan, ja sen kuvaukseen liittyy usein sentimentaalisia piirteitä. Kiven lapsiaiheisissa runoissa toistuvan äidin ja lapsen välisen eron voi ajatella viittaavan lapsuuden onnen tilan menetykseen: aikuistuminen edellyttää väistämättä poistumista lapsuuden paratiisista (vrt. Byrnes 1995: 34–36.) Myöhemmin lapsuuteen voi palata vain muistojen kautta, ja tästä syystä lapsiaiheisia runoja leimaa usein nostalgisuus ja kaipuu (Saarimaa 1951: 49–50).

Elämän väsyttämä ihminen saattoi ammentaa lapsuudesta ja lapsuusmuistoista luovuutta ja voimaa taiteelliseen toimintaan. Lauri Viljanen nostaa esiin tämän näkökulman käsitellessään Kiven äiti ja lapsi -aiheisia runoja. Viljanen puhuu lapsuudesta ja lapsuusmuistoista ”taakse jääneenä valomailmana” ja pitää Kiven tuotantoa ”luovan muistin ja kaipauksen suorittamana takaisinvalloituksena”. (Viljanen 1953: 175–176.) Tällä Viljanen viittaa Kiven tapaan luoda runon keinoin uudestaan menetettyä lapsuusmaailmaa ja näin käyttää lapsuutta – oletettavasti sekä todellisia lapsuusmuistoja että romantiikan luomia lapsuusihanteita – runoutensa aineksena.

Viljasen mukaan romantiikan lapsuuskäsitykset tulivat Kivelle tutuiksi ainakin Zacharias Topeliuksen ja Frans Michael Franzénin runojen kautta (Viljanen 1953: 60). Mielikuvitus, luovuus ja menetetty lapsuusmaailma yhdistyvät toisiinsa kiinnostavalla tavalla esimerkiksi Topeliuksen runossa ”Randigundis penna” (1867). Runossa lapsi löytää sulan, joka on peräisin joutsenhahmoisen satujen ruhtinattaren Randigundiksen sulkapuvusta. Kun sitä käyttää sulkakynänä, se kirjoittaa ihmeellisiä satuja. Löytäjän kasvaessa taika kuitenkin katoaa, sillä sadun ja runon maailmat ovat aikuisen ulottumattomissa. Runossa lapsuus kuvataan elämänvoiman ja mielikuvituksen lähteenä, johon aikuisella on pääsy ainoastaan muistojen välityksellä. Lapsuusmuistoihin uppoutuminen tarjoaa hetkellisen pois pääsyn todellisuudesta. Tällöin lapsuus voi toimia unen kaltaisena pakopaikkana – ja mahdollisesti tarjota materiaalia luovaan työhön, kuten runojen kirjoittamiseen (vrt. Byrnes 1995: 59).

Leikin merkityksiä

Romantiikan runoilijoiden kiinnostusta lapsuuteen ja lapsihahmojen kuvaamiseen saattaa muiden syiden ohella selittää se, että mielikuvituksen ja luovuuden merkitystä taiteessa ruvettiin määrittämään uudelleen (Kearney 1994: 174, 178, 181–186). Romantit näkivät mielikuvituksen merkittävänä tekijänä monilla elämän alueilla, mutta aivan erityisesti luovassa toiminnassa kuten taiteessa ja runoudessa. Lapsessa nähtiin piirteitä, joita romantiikan taiteilijakulttikin vaali: lasta ja luovaa runoilijaa yhdistivät intuitiivinen luovuus ja mielikuvitus sekä spontaani halu ilmaista mielikuvitustaan. Lapsi ilmaisee mielikuvitustaan leikkien, runoilija taiteellaan.

Varhaisromantiikkaan merkittävästi vaikuttaneista ajattelijoista esimerkiksi Friedrich Schillerin taideteoriassa leikki on keskeinen käsite: kyky ja halu leikkiä ovat Schillerin kauneuskäsityksen ja myös hänen ihmiskäsityksensä ytimessä. Schillerin teoriassa leikki (saksan sana *Spiel*

sisältää myös pelin merkityksen) on ihmiselle luontainen, vietinkaltainen ominaisuus, joka tasapainottaa ristiriitaisia voimia ja luo harmoniaa. Näin sillä on merkittävä rooli ihmisen kasvussa ja kehityksessä. (Schiller 1982: XIV–XV, XXVII.) Myös esimerkiksi Immanuel Kantin tapa käyttää luovan neron käsitettä korostaa yhtäläisyyttä lapsen luovuuden ja taiteilijan luovuuden välillä, vaikka Kant itse ei eksplisiittisesti viittaakaan lapsuuteen (Engell 2012: 672). Jos taiteellinen nerous nähdään luonnollisena ja spontaanina ominaisuutena, joka ei noudata sääntöjä ja jota ei voi opetella, siitä seuraa, että ”jokainen lapsi on tietyllä tapaa luova nero, yksinäinen idealisti, joka muovaa omaa, yksityistä visionääristä maailmaansa”, kuten Judith Plotz kuvaa (Plotz 2001: 6).

1800-luvun kirjallisuudessa leikin kuvaukset ovat keskeisiä etenkin lapsille suunnatuissa teoksissa, kuten Topeliuksen tarinoissa ja näytelmissä. Näistä suuri osa ilmestyi kahdeksanosaisessa kokoelmassa *Lukemisia lapsille (Läsning för barn 1865–1896)* (ks. Lappalainen 2018: 30.) Leikin kuvauksia löytyy kuitenkin myös Aleksis Kiveltä. *Seitsemän veljeksien* alussa kerrotaan lyhyesti veljesten peleistä ja leikeistä. Yksityiskohtaisemmin kuvataan veljesten karkumatkaa metsään (Kivi 1870: 7–11). Päiviä kestävä karkumatka, joka esitetään seikkailunhaluisten pojanvintiöiden päähänpistona, enteilee romaanin myöhempiä tapahtumia. Se on lasten leikkiversio Impivaara-hankkeesta.

Leikki on keskeisessä osassa myös runossa ”Paimentyttö”, jossa päähenkilö Katri tekee tuohesta vaatekappaleita ja leikkii hienoa neitiä ”Metsolan kaupungissa”, vaikka hänen pitäisi paimentaa karjaa. Leikki saa huonon lopun, kun karja pääsee karkuteille. (Kivi 1904.) Katrin roolileikkiä kuvataan teeskentelynä ja hienosteluna, ja runo sisältää moraalisen opetuksen (Viljanen 1953: 59; Holopainen 2018: 196). Runosta välittyvä ajatus siitä, että leikki heijastaa lapsen luonnetta ja vaikuttaa lapsen kehitykseen. Turhamainen leikki saattaa johtaa turhamaiseen käytökseen aikuisena.

Leikin kuvauksena ”Paimentyttö” on kiinnostava monella tapaa, muun muassa siksi, että leikkijä on työtä tekevä lapsi. Romantiikan lapsuuskuvauksissa – esimerkiksi Topeliuksella – kuvauksen kohteena on yleensä yläluokkainen lapsi, jonka ei oletettu osallistuvan työntekoon ja jolla näin ollen oli myös aikaa leikkiä (vrt. Lappalainen 2018: 25–26). Alemman luokan lapsilla ja maaseudun lapsilla, jotka joutuivat jo varhain kantamaan vastuuta perheen toimentulosta, tilanne oli toisenlainen.

Leikkiin liitetään 1800-luvun kirjallisuudessa erilaisia ja ristiriitaisiakin arvoja, eikä sitä suinkaan aina nähty myönteisenä ilmiönä. Samalla kun romantiikan runous antoi arvoa lapsen mielikuvitukselle, kasvatuksellisessa kirjallisuudessa rehellisyys ja todenpuhuminen kuuluivat kaikkein tärkeimpiin periaatteisiin. Kuvittelun katsottiin olevan ristiriidassa todenmukaisuuden kanssa, ja valehteleminen oli aina ankaraasti tuomittavaa. Vuosisadan jälkipuoliskolla alkoi yleistyä käsitys siitä, että lasten todellisuuskäsitys saattoi poiketa aikuisten tavasta hahmottaa tosi ja epätoisi. Tällöin kuvittelu ja keksiminen alettiin nähdä luonnollisena osana lasten psykologista kehitystä. (Shuttleworth 2010: 68–74.)

Sekä ”Paimentytössä” että *Seitsemässä veljeksessä* lapsuuden leikki yhdistyy ihmisen toimintaan aikuisuudessa. Myös ”Lapsi”-runon leikki voidaan nähdä harjoitteluna tulevaa varten. Leikissä lapsi saa turvallisesti kokeilla irtautumista kodin piiristä ja äidin läheisyydestä ja palata nälän ja väsymyksen yllättäessä takaisin kotiin.

Luova lapsi luovan mielikuvituksen mallina

”Lapsi”-runossa leikki tuo runoon mukaan toiminnan ja aktiviteetin elementtejä. Mikäli runossa kuvattu kotimatka ymmärretään leikkinä, se tarkoittaa, että lapsi tekee ja elää tapahtumia, jotka äidin laulussa ovat vain uneksittuja. Leikki on keino luoda maailmaan jotain, joka ei ole täysin todellista, mutta leikin sisältämän toiminnan kautta kuitenkin enemmän totta, kuin pelkät kuvitelmat tai unet. Näin leikki toimii runossa epätäydellisen todellisuuden täydellistäjänä (vrt. Huizinga 1947: 20). Runossa kuvattu lapsen, luonnon ja perheen idylli on täydellinen vasta, kun kodin suoma turva täydentyy hitusen vaaraa ja jännitystä sisältävällä leikillä, jossa lapsi leikkii nukkuvansa yksin ulkona, pelkkä kuusi suojanaan.

Huizingan mukaan leikki kykenee tuottamaan järjestystä sekavaan ja epätäydelliseen maailmaan. Lisäksi leikille on ominaista täydellinen vapaus: ”Leikki on tarpeetonta. (– –) Siihen ei ryhdytä fyysisestä välttämättömyydestä, vielä vähemmän siveellisestä velvollisuudesta. Se ei ole mikään tehtävä.” (Huizinga 1947: 17.) Leikkiessään lapsi on vapaa toimimaan oman mielensä mukaan sekä ilmaisemaan luovuuttaan ja mielikuvitustaan haluamallaan tavalla, ilman kasvatuksen tai sosiaalisten sopivuusnormien asettamia paineita. Juuri vapaus on tekijä, joka liittää lapsuuskäsitykset ja leikin romantiikan aikana muodostuviin taiteen ja runouden ihanteisiin.

Romantikkojen idealisoima lapsi ilmaisee luovuuttaan ja mielikuvitustaan vapaasti ilman, että kasvatus tai yhteiskunnalliset sopivuusnormit muotoilevat hänen leikkiään. Samoin romantiikan ihanteiden mukaisesti taiteilija ilmaisee mielikuvitustaan vapaasti antamatta ulkopuolelta tulevien muotojen ja sääntöjen ohjata itseään.

Tässä artikkelissa lapsen kotimatkaa metsästä kotiin on tulkittu leikkinä, kotimatkan kuvausta leikin kuvauksena, ja runon lasta romantiikan lapsuusihanteiden mukaisena lapsihahmona. Runon lapsihahmo voidaan ymmärtää konkreettisenä lapsena, jonka vapaata leikkiä, kotiinpaluuta ja yhdessäoloa kotona sisaren ja äidin kanssa runo kuvaa. Lapsihahmo on tyyppillinen romantiikan lapsi: hän on luonnossa samoilleva lapsi, jonka olemista maailmassa leimaa vapaus, huolettomuus ja onnellisuus.

Romantiikan lapsuusihanteiden valossa on merkillepantavaa, että Kiven lapsuuskuvaukset, ”Lapsi” runo mukaan lukien, eivät pohjautu pelkästään idealisoituun ja ihannoituun, vaan arjen maailma on niissä aina läsnä. ”Lapsi”-runon pieni vaeltaja ei liiku pelkästään metsässä, vaan palaa runon lopussa kotitupaan ja liittyy perheensä seuraan. Lapsen tyyppillisyyss tekee kuitenkin mahdolliseksi runon lapsihahmon tulkitsemisen myös

tiettyjä ihanteita ja arvoja ilmentävänä vertauskuvana, romantiikan lapsuusihanteiden henkilöitymänä.

Lapsuus ja siihen liitetyt mielikuvat näyttäisivät kytkeytyvän kiinnostavalla tavalla romantiikan aikakaudella tapahtuneeseen mielikuvituksen ja luovuuden uudelleenarviointiin. Romantiikan muovaama käsitys lapsesta mielikuvitustaan vapaasti viljelevänä luonnonolentona tarjoaa yhden näkökulman luovuuteen ja kuvitteluun. Kirjoittaessaan ”Lapsi”-runossa vapaasta, luonnossa leikkivästä lapsesta Kivi näyttääkin liikkuvan romantiikan ydinalueilla.

LÄHTEET

Kaunokirjallisuus

- Kivi, Aleksis (A.K.) 1866a: *Kanerwala. Runoelmia*. Helsinki: Omalla kustannuksella. Teoksessa Ilkka Välimäki et al. (toim.), *Tiet lähteisiin – Aleksis Kivi SKS:ssa*. Helsinki: SKS, 2007. URL: <http://www.finlit.fi/kivi> [24.6.2020]
- Kivi, Aleksis (A.K.) 1866b: ”Runoelmia.” Kirjallinen Kuukauslehti 1866, n:o 9, 203–205. Teoksessa Ilkka Välimäki et al. (toim.), *Tiet lähteisiin – Aleksis Kivi SKS:ssa*. Helsinki: SKS, 2007. URL: <http://www.finlit.fi/kivi> [24.6.2020]
- Kivi, Aleksis 1870: *Seitsemän veljestä*. Helsinki: J. Simelius & perilliset. Teoksessa Ilkka Välimäki et al. (toim.), *Tiet lähteisiin – Aleksis Kivi SKS:ssa*. Helsinki: SKS, 2007. URL: <http://www.finlit.fi/kivi> [24.6.2020]
- Kivi, Aleksis 1878: ”Muutamia Kiven runojen toisintoja”. Kirjallinen Kuukauslehti 1878, n:o 5–6, 139–140. Teoksessa Ilkka Välimäki et al. (toim.), *Tiet lähteisiin – Aleksis Kivi SKS:ssa*. URL: <http://www.finlit.fi/kivi> [24.6.2020]
- Kivi, Aleksis 1904: *Paimentyttö. Kertovainen runoelma*. Helsinki: Yrjö Weilin. Teoksessa Ilkka Välimäki et al. (toim.), *Tiet lähteisiin – Aleksis Kivi SKS:ssa*. Helsinki: SKS, 2007. URL: <http://www.finlit.fi/kivi> [24.6.2020]
- Topelius, Zacharias 1867: *Läsning för barn. Tredje boken. Visor och sagor*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Muut lähteet

- Ahlbeck, Jutta, Päivi Lappalainen, Kati Launis and Kirsi Tuohela 2018: ”Introduction.” Teoksessa Jutta Ahlbeck et al. (eds.), *Childhood, Literature and Science: Fragile Subjects*. London, New York: Routledge, 1–19.
- Byrnes, Alice 1995: *The Child. An Archetypal Symbol in Literature for Children and Adults*. New York: Peter Lang Publishing.
- Cunningham, Hugh 2014: *Children and Childhood in Western Society since 1500*. 2nd edition. Hoboken: Taylor & Francis.
- Engell, James 2012: ”Imagination.” Teoksessa Roland Greene (ed.), *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Princeton & Oxford: Princeton University Press, 666–674.

- Haapala, Vesa 2016: ”Yli luvallisen licentia poetican rajain. Huomioita Aleksis Kiven Kanervalaista kokoelmana.” Teoksessa Päivi Koivisto (toim.), *Kanervankankaalla. Näkökulmia Aleksis Kiven runouteen*. Joutsen/Svanen. Erikoisjulkaisuja 1. Helsinki: Suomalainen klassikkokirjasto, Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisen ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, 245–255. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016121431393> [24.6.2020]
- Holopainen, Reeta 2018: ”Eksyvät ja löytävät lapset – Aleksis Kiven runouden lapsihahmot.” Teoksessa Reeta Holopainen, Sakari Katajamäki, Ossi Kokko (toim.), *Ihmissydän. Henkilöitä ja kohtaloita A. Kiven maailmoissa*. Helsinki: ntamo, 189–197.
- Huizinga, Johan 1947: *Leikkivä ihminen. Yritys kulttuurin leikkiaineeseen määrittelemiseen. (Homo ludens. Versuch einer Bestimmung des Spielelements der Kultur, 1938. Suom. Sirkka Salomaa)*. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- Kalliala, Marjatta 1999: *Enkeliprinsessa ja itsari liukumässä. Leikkikulttuuri ja yhteiskunnan muutos*. Helsinki: Gaudeamus.
- Katajamäki, Sakari 2018: ”Tyhjää uneksumista ja ytimellistä sorttia – Uni ja nukkuminen Aleksis Kiven tuotannossa.” Teoksessa Kristiina Kajannes (toim.), *Muisti ja uni kirjallisuudessa. Acta Semiotica Fennica LIV*. Helsinki: Kulttuuriperintöjen akatemia & Suomen Semiotiikan seura, 61–83.
- Kearney, Richard 1994: *The Wake of Imagination. Toward a postmodern culture*. London: Routledge / Taylor & Francis e-Library.
- Lappalainen, Päivi 2018: ”Child figures in *Läsning för barn* by Zacharias Topelius.” Teoksessa Jutta Ahlbeck et al. (eds.), *Childhood, Literature and Science: Fragile Subjects*. London, New York: Routledge, 23–34.
- Lotman, Mihhail 2016: ”Aleksis Kiven runouden konteksteista verrattuna varhaiseen virolaisen runouteen.” Teoksessa Päivi Koivisto (toim.), *Kanervankankaalla. Näkökulmia Aleksis Kiven runouteen*. Joutsen/Svanen. Erikoisjulkaisuja 1. Helsinki: Suomalainen klassikkokirjasto, Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisen ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, 47–60. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016121431393> [24.6.2020]
- Oja, Outi 2016: ”Äiti ja lapsi. Tragedia nälänhädän aikaan.” Teoksessa Päivi Koivisto (toim.), *Kanervankankaalla. Näkökulmia Aleksis Kiven runouteen*. Joutsen/Svanen. Erikoisjulkaisuja 1. Helsinki: Suomalainen klassikkokirjasto, Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisen ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, 245–255. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016121431393> [24.6.2020]
- Plotz, Judith 2001: *Romanticism and the Vocation of Childhood*. New York: Palgrave.
- Richardson, Alan 1999: ”Romanticism and the End of Childhood”. Teoksessa James Holt McGavran (toim.), *Literature and the Child: Romantic continuations, Postmodern contestations*. Iowa City: University of Iowa Press, 23–43.

- Saarimaa, E. A. 1951: "Aleksis Kiven romantiikan piirteitä." Teoksessa V.Tarkiainen et al. (toim.), *Kultanutmi. Aleksis Kiven Seuran juhla-julkaisu*. Helsinki: Otava, 47–56.
- Schiller, Friedrich 1982: *On the Aesthetic Education of Man*. (Über die Ästhetische Erziehung des Menschen, 1795, trans. Elizabeth M. Wilkinson and L.A. Willoughby). Oxford: Clarendon Press.
- Shuttleworth, Sally 2010: *The Mind of the Child. Child development in Literature, Science, and Medicine, 1840–1900*. Oxford: Oxford University Press.
- Wierda Rowland, Ann 2012: *Romanticism and Childhood. The infantilization of British Literary Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Viljanen, Lauri 1953: *Aleksis Kiven runomaailma*. Porvoo & Helsinki: WSOY.

Kirjoittaja

Eeva-Liisa Bastman, FT, tutkija
eeva-liisa.bastman@helsinki.fi